

## Розділ 4. ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГА У СУЧАСНІЙ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНІЙ ПРАКТИЦІ

УДК 37.013.77

© 2011

Велика А.М.

### СТВОРЕННЯ СИТУАЦІЇ УСПІХУ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ НАВЧАННЯ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ ПРЕДМЕТАМ ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ

**Постановка проблеми у загальному вигляді...** Реалії сьогодення виступають красномовним свідченням кардинальних змін, що відбулися не тільки на соціально-економічному підґрунті новостворених країн, а й у психо-емоційному стані людей, в особливостях формування персональних характеристик та базових схем поведінки в сучасному середовищі. Логічним буде вважати необхідність адаптації педагогічних технологій до суспільних потреб, до нагальних прагнень підростаючого покоління з його владним бажанням успішної самореалізації на фахових та загальнолюдських теренах. Як правило, більшість наукових джерел відзначають важливість переживання власних досягнень, успіху під час навчально-виховного процесу, але проблемним є виявлення конкретних рекомендацій стосовно створення ситуації успіху та вибору подальших психолого-педагогічних методик роботи з учнями, які, що є цілком природним, по-різному реагують на власні досягнення, на усвідомлення власного потенціалу та можливостей його плідного використання та примноження.

Ще менше наукових джерел концентрують увагу на аксіомному моменті, сенс якого полягає в тому, що успішну особистість може сформувати тільки успішний педагог, що слід взяти до уваги і викладачам фахових педагогічних закладів. Таким чином, вказана проблема вимагає невідкладного розгляду та теоретичного і практичного вирішення.

#### **Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...**

Тематична спрямованість нашого дослідження отримала поштовх для розвитку ще в стародавні та середньовічні часи завдяки плідній діяльності Аристотеля, М.Монтеня, Ж.-Ж.Руссо та інших, які чітко відокремили поняття успіху та удачі (античні філософи), вивчали шляхи оптимізації педагогічної діяльності вчителя (вчені середньовіччя), деталізували причини, складові успіху, пов'язуючи останній із мотивацією досягнення та розглядаючи його у контексті самоповаги і самооцінки людини (вчені ХХ століття, серед яких А.Адлер, А.Маслоу, К.Роджерс, Ф.Хоппе, У.Глассер та ін.).

Сучасні дослідники зосереджують увагу не тільки на місці успіху в навчальному аспекті, а й на його значенні у формуванні щасливої особистості, позитивна енергетика якої виявиться спроможною змінити світ на краще (А.С.Белкін, А.В.Мудрик, В.Ю.Пітюков).

Свій внесок в розробку проблеми успіху, успішної самореалізації вносять і сучасні українські науковці, серед яких В.М.Калошин, С.Білецька, які наголошують на необхідності формування позитивного мислення, на створенні умов для виховання щасливої особистості.

#### **Формулювання цілей статті...** Стаття спрямована на:

- виявлення ролі успіху в навчально-виховному процесі;
- на оптимізацію розвитку та закріплення створеної педагогом ситуації успіху в подальшій учбовій діяльності;
- на практичну реалізацію теоретичних засад під час навчання старшокласників гуманітарним дисциплінам.

**Виклад основного матеріалу дослідження...** Характерною ознакою тематичної літератури, спрямованої на висвітлення та вирішення вказаної проблематики, є прагнення визначення поняття успіху та його типології; зосередженість на його ролі в забезпеченні високої результативності навчально-виховного процесу. При цьому значно менше уваги приділяється шляхам стимулювання у школярів мотивації досягнення успіху, перспективному створенню ситуації успіху учнем без асистування вчителя, особливостям реалізації ситуації успіху в процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу.

Традиційною дефініцією успіху є його розуміння як позитивного наслідку роботи, значного досягнення, суспільного визнання, схвалення з боку оточуючих [1, с. 600].

Успіх є органічною складовою процесу навчання, запорукою інтересу та прагнення учнів до оволодіння знаннями, важливим компонентом у формуванні креативної та щасливою особистості, гарантом позитивно забарвленої психологічної атмосфери як в межах учнівського колективу, так і соціуму в цілому. Спираючись на мотиваційному, особистісному, комунікативному блоках умов створення ситуації успіху, вчитель повинен передбачити шляхи його розвитку, практичної реалізації залежно від навчального предмету, стимулювання бажання його досягнення шляхом відповідних мотиваційних заходів.

Як правило, науковці зупиняються на моменті досягнення успіху, не вдаючись до розгляду важливих психолого-педагогічних питань, пов'язаних із відповідністю особистості новому статусу, необхідністю уникнення стагнації, що далеко не всі учні спроможні здійснити.

Спорадичний успіх може стати як стимулом для подальшого зростання, так і причиною страху перед необхідністю докладання зусиль з метою долання перешкод як особистісного, так і суспільного характеру.

Найпростішою та ідеальною схемою подальшого розвитку реалізованої ситуації успіху є віра особистості у власні потенційні можливості, бажання довести оточуючим і собі, що перемога не є випадковою, а започинає собою ланцюжок із досягнень, які закономірно призведуть до соціального зростання.

На жаль, досвідчені педагоги-практики часто стають свідками більш песимістичних життєвих ситуацій, серед яких можуть бути такі варіанти :

- в учневі починає активно формуватись завищена самооцінка, внаслідок чого він починає помилково вважати, що досягнення успіху не вимагає значних зусиль, а вся проблема полягає в неадекватно вимогливому ставленні до нього однокласників;
- учень із заниженою самооцінкою починає побоюватись, що без допомоги вчителя повторити чи перевершити свої досягнення йому не вдасться, а відповідати оптимістичним очікуванням оточуючих занадто складно чи навіть неможливо;
- особливо проблемною є ситуація, коли учень чинить активний опір спробам вчителів підняти його на вищий рівень, культивує статус негативного лідера або ображеної світом особистості, успіх для якої є неприйнятним в принципі.

Кожна з таких ситуацій вимагає ретельного розгляду проблемних складових, аналізу характерних рис учня і колективу, в якому він навчається, в цілому.

Розвиток ситуації за першим сценарієм може призвести до образи на однокласників, вчителя, які, на думку учня, не захотіли сприяти його успішній самореалізації, створювали штучні перешкоди, не виявили бажання допомогти. Така хибна позиція призводить до ізоляції, агресивного і зверхнього ставлення до оточуючих, виправданню невдач соціальною протидією. За таких обставин слід докласти зусиль до створення ситуації, коли інші школярі демонструють, скільки зусиль їм доводиться докладати для досягнення вагомого результату, коли вони доводять, що успіх не є константою, а вимагає інтелектуальних, часових та інших складових та витрат.

В другому випадку особливе значення набуває доброзичливе ставлення до невпевненого в собі учня як з боку вчителя, так і всього колективу старшокласників, яким слід усвідомити, що саме від їх соціальної позиції залежить не тільки психологічний комфорт товариша, а, можливо, і його подальший життєвий шлях.

Третій випадок вимагає докладання зусиль для переконування учня в безперспективності спирання на негативні соціальні компоненти, на доведенні положення, що успіх і особисте щастя є взаємопов'язаними одиницями, які через примхливу природу традиційно обирають тих, хто їх прагне і працює на їх користь. Один з фундаментальних законів життя полягає в тому, що позитив тяжіє до налаштованих на нього, уникаючи тих, хто ставиться до нього зверхньо і зарозуміло. Особливе значення за таких умов набуває культивування мотивації успіху, вдалої самореалізації в колективі в цілому.

Якщо в групі/класі панує доброзичлива та дружня атмосфера, то робота вчителя спрощується: він може опиратись на розуміння і допомогу інших старшокласників, в протилежному випадку може скластись становище, коли інші будуть наполегливо вимагати більш поблажливого ставлення і до себе. За таких умов рекомендацією буде виключно індивідуальний підхід, постійна робота над привнесенням позитивних людських цінностей, сприяння духовному зросту старшокласників, вдосконалення власної емоційної культури. Штучно створена ситуація успіху не повинна принижувати об'єкт своєї реалізації, гарантом чого може бути продуманість і детальна розробка її етапів, невимушеність і непомітність для оточуючих.

Як свідчать дослідження і досвід педагогів, старшокласники, не позбавляючись максималізму підліткового віку, починають створювати більш дифузний колектив, обираючи особисте професійне самовизначення, інтенсивніше забарвлений індивідуалізм. Досягнення успіху закономірно призводить до збільшення впевненості в собі, своїх потенційних можливостях. Але це, на жаль, може мати і негативні наслідки:

- заздрість з боку оточуючих, які, можливо, не змогли досягти бажаного інтелектуально-емоційного рівня;
- активна чи пасивна відмова оточуючих від потенційної підтримки через хибну впевненість, що їх товариш, який спромігся адаптуватися до навчальних вимог, вже не потребує активної допомоги.

Педагогічна майстерність вчителя полягає в урахуванні, передбаченні можливих сценаріїв розвитку ситуації для оперативного внесення коректив з метою спрямування подій в потрібне русло.

З метою запобігання першій ситуації слід активно практикувати індивідуальний підхід, охоплюючи підтримкою максимально велику кількість старшокласників, не лишаючи осторонь і тих, хто спроможний самостійно досягати поставленої мети.

Друга ситуація, звісно, може виникнути за умов, коли учень або не отримав достатнього для подальшого самостійного просування вперед рівня допомоги, або допомога була занадто великою, що призвело до неадекватно високого результату, досягти чи перевершити який неможливо, спираючись на наявний особистісний ресурс. Для досягнення успішного результату потрібно внести необхідні корективи до передбачуваного потенційно можливого результату, стимулювати учнів до співпраці з тими, хто цього потребує.

Слід зазначити, що вчителям-гуманітаріям професійна специфіка надає більше можливостей для нівелювання негативних моментів, пов'язаних із реакцією оточуючих на успіх однокласника, особливо за умови, якщо, на їх думку, він цього рівня невартий. Засобами впливу на свідомість старшокласників можуть бути: епізоди біографії видатних особистостей; аналіз літературних творів із ідентичними сюжетними перипетіями; цілеспрямований перегляд тематичних відеоматеріалів; проведення творчих письмових робіт та уроків-диспутів, спрямованих на пошук рекомендацій з боку школярів для вирішення вказаної проблематики; завдання змодельювати алгоритм допомоги меншим за віком школярам під час днів самоврядування, тощо. Цікавим буде для школярів і компаративний аналіз ставлення до успіху представників різних країн, порівнювання потенційно можливих шляхів його досягнення в залежності від культурних, історичних, психолого-педагогічних норм і традицій.

Запорукою позитивного результату стане залучення до створення ситуації успіху та запобігання негативних наслідків позаурочних важелів навчально-виховного процесу, за допомогою яких самопізнання та самоінтеграція в багатшаровий простір соціуму буде здійснюватись у більш активній та гуманній формі [5, с. 10]. Учень, для якого створена ситуація успіху під час навчального процесу буде посилена особистісною реалізацією в позаурочних заходах, з більшою вірогідністю культивує в собі позитивну Я-концепцію, ніж той, хто буде позбавлений такої можливості.

Старший шкільний вік характеризується зміщенням пріоритетів від оцінки оточуючих до самооцінки. На думку дослідників [3, с. 86; 86], молодшому та середньому шкільному віку притаманне прагнення відповідати вимогам оточуючих і отримати від них комфортну для себе оцінку, яка, в свою чергу, активно впливає на самооцінку, значення якої починає домінувати у випускних класах. Усталена самооцінка і відповідний рівень домагань призводить до виникнення потреби кореляції вимог суспільства і власних вимог, власної самооцінки.

Тому доречною буде здаватись порада вчителю здійснити перспективне психолого-педагогічне планування власних дій з метою запобігання впевненості школяра в неможливості досягнення високої результативності без допомоги оточуючих, з метою сприяння розумінню положення, що життєвий і навчальний успіх взаємозв'язані і завдячують, головним чином, власним зусиллям. Усвідомлення зазначеної думки стимулюватиме учня до налаштування на співпрацю, до закріплення досягнень, що стали логічним наслідком реалізації ситуації успіху.

Створенню ситуації успіху сприяє і активно впроваджувана модульно-рейтингова система оцінювання, яка враховує не тільки безпосередню академічну діяльність протягом навчального заняття, а й виступи на предметних олімпіадах, написання реферативних та наукових праць, підготовку доповідей, тощо.

Особливо проблемною вбачається ситуація, коли потенційно здібний учень свідомо відмовляється від докладання зусиль з метою оволодіння знаннями предмету, який, на його думку, не є актуальним для його фахового самовизначення та самореалізації. Професіоналізм вчителя повинен бути достатнім для створення переконливої перспективи необхідності інтеграції отриманих в середньому навчальному закладі знань для реалізації вищої особистісної потреби – самореалізації, досягнення життєвого успіху.

Гуманітарний цикл дисциплін збільшує не тільки інтелектуальний потенціал, а й здійснює активний вплив на формування загальнолюдських цінностей, отримання готових та апробованих алгоритмів дій за певних побутових (соціальних) умов, сприяє філософському ставленню до довкілля, без чого професійне самовизначення не стане гарантом успіху в іншій віковій категорії чи типу діяльності.

Сучасність демонструє численні приклади, коли через певні обставини людина вимушена кардинально змінити свій фах чи розширити спеціалізацію з метою кар'єрного просування, адаптації до динаміки подій, невідповідності власних знань та нахилів обраній професії. Вказана аргументація може здійснити стимулюючий ефект в процесі вивчення певного предмету, наочно доведе тезу про те, що зайвих знань не існує, підкреслить, що успіх потребує відповідного тренінгу і систематичності.

Для досягнення комфортного стану рівноваги з ментального та психологічного погляду слід або прагнути всіх проявів успіху, або свідомо знизити рівень потреб, домагань [6, с. 124]. Вчитель повинен докласти максимум зусиль для спрямування учнів на шлях саморозвитку, самовдосконалення, долання життєвої інертності.

Неприпустимим є активне залучення до педагогічного арсеналу страху покарань, який, як відомо, не так стимулює до кращої результативності, як формує потребу бути не гіршим за іншого [4, с. 75]. Це виключає динамічний розвиток, не стимулює амбітність, сприяючи стагнації учнівського колективу, орієнтації на посередність. Іншими словами, відсутність позитивного результату призведе до зниження самооцінки, страху перед навчальною діяльністю в цілому, формуванню негативного ставлення до предмету чи навчання взагалі.

**Висновки...** Таким чином, проведене нами дослідження свідчить про важливість створення ситуації успіху в повсякденній навчальній діяльності з метою формування адекватної самооцінки, інтелектуального збагачення, емоційної рівноваги, прагнення саморозвитку та самовдосконалення, посідання бажаного місця в колективі.

Моделювання вказаної ситуації вимагає від вчителя старших класів як високої професійної підготовки, так і певного набору особистісних рис і характеристик, наявність яких стимулює бажання допомогти не тільки досягти визначеного програмними нормативними актами рівня знань, а й стати щасливою особистістю.

Предмети гуманітарного циклу забезпечують необхідний теоретичний і практичний простір для активного і плідного використання їх потенціалу у навчально-виховному процесі в сучасних освітянських закладах.

#### Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. Б.Т.Бусел. – К.: Ірпінь, БУФ «Перун», 2004. – 440 с.
2. Дэвис Ф. Полная уверенность в себе: исчерпывающее руководство на пути достижения личного успеха и уверенности в себе / Ф.Дэвис/ Пер. с англ. С.И.Ананина; Сорваться с крючка: как избавиться от пагубных привычек и наслаждаться новой жизнью / К.Свит / Пер. с англ. С.Л.Аксёнцева; К сб. в целом. Худож. обр. М.В.Драко. – Мн.: ООО «Попурри», 1996. – 512 с.: ил.
3. Изучение мотивации поведения детей и подростков. Под ред. Л.И.Божович и Л.В.Благонадежиной. – М.: Педагогика, 1972. – 352 с.
4. Свергун О.Ю. Психология успеха, или Как стать хозяином своей жизни / О.Ю.Свергун. – М.: АСТ-ПРЕСС, 2000. – 384 с.: ил. (Практическая психология).
5. Смольська Л.М. Фактори дитинства, що впливають на успішність в дорослому віці / Л.М.Смольська // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 7. – С. 8-10.
6. Тульчинский Г.Л. Разум, воля, успех: О философии поступка / Г.Л. Тульчинский. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1990. – 216 с.

#### Анотація

*У статті розглядається проблема створення ситуації успіху в процесі навчальної діяльності старшокласників, спрямованої на вивчення предметів гуманітарного циклу.*

#### Аннотация

*В статье рассматривается проблема необходимости создания ситуации успеха в процессе учебной деятельности старшеклассников, направленной на изучение предметов гуманитарного цикла.*

#### Summary

*The article investigates the problem of necessity of creation of situation of success in the process of educational activity of senior pupils, aimed at studying of the humanities.*

**Ключові слова:** ситуація успіху, мотивація досягнення успіху, старшокласники.

**Ключевые слова:** ситуация успеха, мотивация достижения успеха, старшеклассники.

**Key words:** situation of success, motivation of achievement of success, senior pupils.

Подано до редакції 15.03.2011.

Рекомендовано до друку канд.пед.наук, доц. Максимовою О.О.

УДК 378.14

© 2011

Сфремова О.І.

## ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО РОБОТИ У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

**Постановка проблеми у загальному вигляді...** Останні десятиріччя у науковій, методичній та популярній літературі, присвяченій проблемам освіти, шляхам і засобам її реформування з метою підвищення рівня і якості, теза про те, що підготовка майбутнього вчителя у вищій школі не відповідає швидко зростаючим і змінюваним сучасним вимогам середньої освіти, не викликає сумнівів. Зокрема, теоретичний аналіз проблеми та вивчення стану підготовки майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін до викладання у профільній школі, а також власний викладацький і науковий досвід автора, дозволили зробити висновок про те, що науково обґрунтовані теоретичні аспекти організації профільної школи не знайшли належного впровадження у навчально-виховному процесі педагогічних вищих навчальних закладів.

Розбіжності виявляються навіть у питанні, де саме виникають невідповідності між тим, що потрібно у середній школі, і тим, що забезпечує професійна підготовка у вищій школі.

Також, на нашу думку, не є основними проблемами, що визначають вищезгадані розбіжності, такі: низька вмотивованість майбутніх учителів, обумовлена не стільки особистісними, скільки соціальними факторами; недостатність теоретичної професійної підготовки вчителя чи вузька спеціалізація; зміни в організації навчального процесу у ВНЗ, зокрема, зниження годин на вивчення дисциплін професійно-орієнтованої підготовки тощо.